

niona wyrażnie w zastanym dorobku badawczym i, co istotne, otwierająca nowe perspektywy dla badań genologicznych.

Literatura

- Gajda S., *Gatunkowe wzorce wypowiedzi*. – *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wrocław.
- Skubalanka T., 2001, *Podstawy analizy stylistycznej. Rozważania o metodzie*, Lublin.
- Skwarczyńska S., 1975, *Pomiędzy historią a teorią literatury*, Warszawa.
- Wilkoń A., 2002, *Spójność i struktura tekstu*, Kraków.
- Wilkoń A., 2003, *Rodzaje, podrodzaje, gatunki*, „Stylistyka” XII, Opole.

JOLANTA NOCOŃ

IRENA SZCZEPANKOWSKA, JĘZYK PRAWNY I RZECZYPOSPOLITEJ W „ZBIORZE PRAW SĄDOWYCH” ANDRZEJA ZAMOYSKIEGO, cz. I: POJĘCIA PRAWNE, 342 s., cz. II: WYPOWIEDZI NORMATYWNE, 221 s., Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2004.

Monografia Ireny Szczepankowskiej *Język prawny I Rzeczypospolitej w „Zbiorze praw sądowych” Andrzeja Zamoyskiego* składa się z 2 części. Część I zatytułowana *Pojęcia prawne* przynosi obszerny i szczegółowy opis takich pojęć, jak: *prawo, własność, sąd, wina*. Część II: *Wypowiedzi normatywne* zawiera charakterystykę normatywnych aktów mowy ze szczególnym uwzględnieniem struktury wypowiedzi i znaczenia predykatów.

Warto zwrócić uwagę, że *Zbiór praw sądowych* Andrzeja Zamoyskiego, będący bazą materiałową do opisu języka prawnego doby stanisławowskiej, nigdy nie wszedł w życie, pozostał jedynie projektem kodyfikacji prawa sądowego, zarazem jedynym projektem całościowej reformy prawa Rzeczypospolitej polsko-litewskiej. Była to bardzo cenna inicjatywa ustawodawcza, podjęta na kilkanaście lat przed *Konstytucją 3 maja* i ostateczną klęską państwa. Projekt Zamoyskiego nie został jednak zaaprobowany przez sejm. Dziś znany jest tylko historykom prawa, dla których jest ważnym źródłem wiedzy na temat instytucji prawnych I Rze-

pospolitej, oraz badaczom dziejów języka polskiego, zwłaszcza odmiany urzędowej.

Bardzo trafny jest wybór tego dokumentu do analizy języka prawnego XVIII wieku, bowiem *Zbiór praw sądowych* odzwierciedla świadomość prawną polskich ustawodawców u schyłku I Rzeczypospolitej (reprezentatywną na pewno w dużym stopniu dla elity społeczeństwa szlacheckiego, w mniejszym zakresie dla szerszych warstw szlachty, mieszczan i chłopów). Zrekonstruowanie systemu kluczowych pojęć składających się na świadomość prawną autorów tego dokumentu jest właśnie zasadniczym celem badawczym I. Szczepankowskiej. Jak pisze sama autorka, celem badań jest „przedstawiona w I części opracowania lingwistyczna rekonstrukcja systemu pojęć prawnych [...] z opisaniem semantycznej i tekstotwórczej funkcji terminów desygnujących te pojęcia” oraz ukazanie tekstowych realizacji wzorca normy prawnej, a zwłaszcza językowych wykładników aktów stanowiących (II część pracy).

Recenzowana książka odznacza się przejrzystą budową, co jest znaczną zasługą bardzo starannie opracowanych wstępów, którymi obdarzona jest każda część rozprawy. W nich autorka określa przedmiot swego zainteresowania oraz rozważa zagadnienia teoretyczne, niezbędne dla rozumienia dalszego toku wywodów.

Trzeba podkreślić, że autorkę monografii charakteryzuje wysoka świadomość metodologiczna. Jasno przedstawia we wstępach swoje *credo* metodologiczne i konsekwentnie je realizuje. Przy opisie materiału leksykalnego wybrała metodę, która pozwala na ukazanie zarówno funkcji kognitywnej, jak i tekstotwórczej nazw pojęć prawnych. Zdaje sobie bowiem sprawę, że z realizacji ich obu wynika funkcja znakowa, semantyczna i zarazem komunikacyjna wyrażen desygnujących. Badaczka deklaruje, że bliska jest Jej Wittgensteinowska wizja funkcjonowania pojęć, których nie można zdefiniować, ale można opisać ich użycie w ramach danej „gry językowej”. Skupienie się w analizie obszernego osiemnastowiecznego tekstu prawnego na jego strukturze semantycznej wymagało wiedzy historycznoprawnej oraz wiedzy językoznawczej, by jak najlepiej zrealizować założony cel pracy, tj. stworzyć obraz struktury pojęciowej tekstu. Aby ten cel zrealizować, niezbędne było zrekonstruowanie systemu kluczowych pojęć składających się na świadomość prawną autorów *Zbioru praw sądowych*. Opis funkcjonowania słów wyodrębnionych z zabytku jako identyfikatory pojęć (*prawo, własność, sąd, wina*) otwiera dostęp do struktury semantycznej wypowiedzi prawnej.

Zdając sobie sprawę z obecnego etapu rozwoju teorii semantycznych, autorka wybiera z dorobku semantyki tradycyjnej oraz z nowszych koncepcji te metody,

które najlepiej pomagają zrealizować główny cel badawczy. W przedstawieniu sposobów konceptualizacji pojęć wybiera podejście wypracowane na gruncie strukturalizmu i semantyki generatywnej, czerpie też z teorii kognitywnej, co umożliwia konstruowanie opisu semantycznego w terminach *modelowania*, *profilowania*. Pozwoliło to autorce odczytać strukturę semantyczną tekstu nie tylko na poziomie znaczenia przekazywanego intencjonalnie, ale również na poziomie znaczeń niejawnych, presupozycji i implikatur.

W swej pracy wykorzystuje badaczka elementy teorii lokalistycznej do objaśniania semantycznej i tekstotwórczej funkcji terminów prawnych, które wchodzą w związki syntaktyczne z predykatami, implikującymi pierwotnie nazwy konkretnych obiektów. Analiza ustosunkowania składniowego w zwrotach z nazwami pojęć prawnych posłużyła do ukazania funkcjonowania tych pojęć w tekście, ich wyprofilowania w kontekście innych wyrazów i ich potencji zdaniotwórczej oraz pragmatycznej.

W strukturze propozycjonalnej wypowiedzi prawnej autorka dostrzega genetyczne metafory warunkujące rozumienie, modelowanie i komunikowanie znaczeń abstrakcyjnych. Stwierdza, że mimo iż w dużej mierze owe genetyczne metafory są już zatarte przez procesy leksykalizacji i formalno-treściowej kondensacji struktur pierwotnych, analiza funkcjonowania terminów prawnych w wyżej wymienionym dokumencie pozwala jednak na „zrekonstruowanie sposobów ujmowania i komunikowania znaczeń abstrakcyjnych za pomocą wyrażań, których pierwotna funkcja sprowadzała się do reprezentacji stosunków przedmiotowych wyznaczonych przez kategorie specjalne” (s. 58).

Opis łączliwości składniowej i leksykalnej terminów pozwolił autorce zrekonstruować bazę konceptualizacyjną, na której opiera się rozumienie pojęć prawnych reprezentowanych w omawianym zabytku. Zasadnicze profile, np. pojęcia *prawo*, przedstawia jako role semantyczne wyrażenia predykatywnego *prawo* (i jego tekstowych synonimów) przeniesionego do pozycji argumentu przy wykładnikach werbalnych i nominalnych innych predykatów. Role te stanowią pewne ramy interpretacyjne, które stają się ośrodkami konceptualizacji pojęcia abstrakcyjnego w wyniku odwzorowania metaforycznego przestrzeni fizycznej w przestrzeni umysłowej. „Operacji tej towarzyszy nierzadko perspektywa wartościująca podmiotu konceptualizującego” (s. 59), dlatego też badaczka często podkreśla rolę czynników aksjologicznych w kształtowaniu pojęć prawnych.

Trzeba podkreślić, że szczegółowe analizy prowadzone są bardzo rzetelnie i drobiazgowo. Autorka konsekwentnie wychodzi zawsze od opisu kształtowania pojęcia prawnego, by następnie ukazać jego profilowanie w tekście. Analiza poję-

ciowa *Zbioru praw sądowych* pozwoliła ujawnić mechanizmy nazwotwórcze stosowane w rzeczywistości prawnej I Rzeczypospolitej (u ich podłoża tkwi metafora przestrzenna, dostrzegana nie tylko w etymologii wielu nazw, ale także w łączliwości składniowo-frazeologicznej na poziomie tekstu), pozwoliła także pokazać ścisły związek kodu łacińskiego i rodzimego w kształtowaniu odmiany prawnej języka polskiego. Badania I. Szczepankowskiej uświadomiły nam też związek języka i kultury prawnej epoki stanisławowskiej z językiem ogólnym i zakodowanym w nim systemem wartości ówczesnych Polaków.

Podstawową funkcją aktu prawnego o doniosłości generalnej jest stanowienie norm postępowania dla adresata, dlatego w II części monografii, poświęconej znaczeniu tekstu prawnego i jego funkcjonowaniu w całościowym modelu komunikacji językowej, podjęła się badaczka trudu opisu językowych wykładników funkcji stanowiącej w kontekście teorii aktów mowy. Uznając performatywność za szczególną cechę języka prawnego, analizuje głównie jawne performatywy – rozpatruje je pod kątem ich semantyki, łączliwości leksykalno-składniowej oraz siły illokucyjnej. Dzięki takiej analizie udało się przedstawić systematykę wypowiedzi prawnej ze względu na funkcję wyrażania podstawowych aktów dyrektywnych takich, jak: *nakaz, zakaz, dozwolenie*.

Charakterystykę leksykalnych i składniowych wykładników konstrukcji stanowiących przedstawia autorka z uwzględnieniem struktury predykatowo-argumentowej wypowiedzi. Wykładniki leksykalne predykatów różnicują poszczególne wypowiedzi dyrektywne, podobnie jak schematy składniowe, które zostały wyodrębnione ze względu na charakter sformalizowania argumentu zdarzeniowego, wyrażającego treść nakazu, zakazu lub uprawnienia. Czynność adresata normy skierowaną na jakiś przedmiot wyraża najczęściej za pomocą leksemu (*u*)*czynić*, co pozwala na zaznaczenie różnicy kategorii morfologicznych (czas, aspekt, diateza). W eksplikacjach używa także takich leksemów wyrażających znaczenia predykatów, jak: *być, (zo)stać (się), dziać się, powodować, mieć, posiadać*. Stwierdza, że „odmienna formalizacja treści poszczególnych aktów stanowiących wynika także z obligatoryjności lub fakultatywności wypełnienia pozycji argumentowych przy danym predykanie oraz wariantywności formy fleksyjnej poszczególnych argumentów oraz różnic w zakresie wskaźników zespolenia zdań i ich składników” (II: 23).

W związku z dyrektywnością aktów normatywnych, rozważa też problemy modalności deontycznej, uwzględniając w opisie zarówno tradycyjny aparat pojęciowy logiki, jak i nowsze metody semantyki. Autorka podkreśla, że chodzi jej przede wszystkim o prześledzenie ewolucji i zróżnicowania w poszczególnych typach

wypowiedzi predykatów zawierających w swej strukturze semantycznej element konieczności deontycznej, a także o analizę znaczeniową leksemów deontycznych (głównie czasowników) oraz ich łączliwość składniową i leksykalną.

Krótkie zakończenie monografii przynosi rekapitulację szczegółowych analiz, a także przedstawia postulaty dotyczące kierunków dalszych badań języka prawnego, które sygnalizowała badaczka już wcześniej na łamach „Poradnika Językowego” (1999, z. 5-6).

Opracowanie I. Szczepankowskiej daje obraz bardzo ważnego etapu w rozwoju języka prawnego, jest to bowiem okres przełomu między odziedziczonym z prasłowiańszczyzny i staropolszczyzny zasobem pojęć dawnego prawa zwyczajowego a nowym systemem, kształtowanym od XVI wieku pod wpływem instytucji prawa rzymskiego i idei oświecenia zachodnioeuropejskiego.

Warto podkreślić, że autorka uwzględniła w swej pracy szeroki kontekst interpretacyjny, bierze pod uwagę nie tylko lingwistyczny, ale także prawniczy punkt widzenia. Wyzyskuje odpowiednią literaturę fachową, wykraczając często daleko poza polonistyczne opłotki. Monografia Ireny Szczepankowskiej jest wzorem niezwykle rzetelnego opracowania naukowego, może stać się kluczem do dalszych badań zabytków języka prawnego. Swą książką wnosi autorka znaczący wkład do badań polszczyzny XVIII wieku, zwłaszcza języka prawnego.

EWA MALINOWSKA

IRENA SZCZEPANKOWSKA, *STUDIA NAD POLSZCZYZNĄ EPOKI STANISŁAWOWSKIEJ*, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu, 2004, 221 s.

Książka Ireny Szczepankowskiej *Studia nad polszczyzną epoki stanisławowskiej* jest owocem zainteresowania kulturą oraz stanem polszczyzny i świadomości językowej Polaków w okresie panowania króla Stanisława Augusta Poniatowskiego (1764-1795). Tom składa się z 2 części, przy czym każda zawiera 4 szkice. Część pierwsza: *Z problematyki języka prawnego* jest rezultatem badań XVIII-wiecznego ustawodawstwa, natomiast druga: *Z badań nad odmianami języka i wypowiedzi* podejmuje różne aspekty funkcjonowania polszczyzny badanego okresu, przy czym interesują badaczkę głównie wypowiedzi użytkowe, którym w opracowaniach językoznawczych dotychczas poświęcono niewiele uwagi. Jak pi-